

УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНИМ ТА РЕСУРСНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ У РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ: ТЕОРЕТИЧНИЙ КОНЦЕПТ АНАЛІЗУ

MANAGEMENT OF ORGANIZATIONAL-INSTITUTIONAL AND RESOURCE POTENTIAL OF SOCIAL ENTERPRISES IN THE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS: THEORETICAL CONCEPT OF ANALYSIS

УДК 316.334.23:334.722

DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.7-22>

Шпикуляк О.Г.

д.е.н., професор,
член-кореспондент НААН,
учений секретар Інституту,
завідувач відділу підприємництва,
кооперації та агропромислової інтеграції,
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»

Дюк А.А.

д.е.н., доцент кафедри економіки
та підприємництва,
Вінницький національний аграрний
університет

Баланюк І.Ф.

д.е.н. професор,
завідувач кафедри обліку і оподаткування,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Shpykuliak Oleksandr

National Scientific Centre
"Institute of Agrarian Economics"

Diuk Anna

Vinnitsya National Agrarian University

Balanyuk Ivan

Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University

Постановка проблеми. Розвиток сільських територій в Україні відбувається в різноманітних інституційних умовах й підпадає під вплив цілого ряду деструктивних чинників, за дії невідомостей щодо майбутнього. Вирішення більшості проблем, спонукання до пошуку ефективних інновацій, особливо в умовах дії воєнного чинника, а також збереження траєкторії сталого розвитку – завдання перспективи. Одним із факторів досягнення прогресу в цьому питанні виділяємо соціальне підприємництво. Адже натеper, громади села потребують інноваційних підходів в організації соціального забезпечення населення, а соціальні підприємства здатні ефективно їх вирішувати. Важливу роль у процесі розбудови соціальних підприємств на селі відіграє управління організаційно-інституційним та ресурсним

У статті розкрито теоретико-методологічні засади соціальної та економічної соціалізації підприємництва, яку провадять на сільських територіях. Окреслено функціональні характеристики соціальних підприємств, які повинні розкривати їх значимість як способу організації процесу та безпосередньої діяльності за методологічною кваліфікацією. Доведено, що соціальне підприємництво виникло як результат зростання добробуту людей, із появою у них розуміння необхідності пов'язати економічний (фінансовий результат) із соціальним капіталом. У статті виокремлено методичну відмінність соціального підприємництва від класичного, яка передбачатиме визначення її як системи підприємницьких заходів із здійснення соціальної місії, а умовою вважати таке підприємство соціальним є такий факт як реінвестування прибутку власне у соціальну діяльність самого підприємства. Відзначено, що у соціальному підприємстві учасники бізнесу завжди стоять перед необхідністю вирішення проблеми ефективності на засадах неприбутковості та підприємницького альтруїзму.

Ключові слова: ресурсний потенціал, сільські території, соціальні підприємства, управління, інституції.

The article reveals the theoretical and methodological principles of social and economic socialization of entrepreneurship carried out in rural areas. The functional characteristics of social enterprises are outlined, which should disclose their significance as a way of organizing the process and direct activity according to methodological qualifications. It is proven that social entrepreneurship arose as a result of the growth of people's well-being, with the emergence of their understanding of the need to connect economic (financial result) with social capital. The article singles out the methodological difference between social entrepreneurship and classical entrepreneurship, which will involve defining it as a system of entrepreneurial activities for the implementation of a social mission. The condition for considering such an enterprise as social is such a fact as the reinvestment of profits in the social activities of the enterprise itself. It has been proven that there are very thin lines between a social enterprise, entrepreneurship and, for example, a social function, the activity of an enterprise, so usually the criteria of sociality must be determined by law. The main characteristics of a social enterprise are revealed, taking into account the selected criteria and signs of their confirmation. It is highlighted that the resource assessment of the potential of a social enterprise can contain a lot of information for their effective functioning, regarding the characteristics of resources and the results of activities. It is noted that in social entrepreneurship, business participants are always faced with the need to solve the problem of efficiency on the basis of non-profitability and entrepreneurial altruism. The provisions stating that entrepreneurial activity in rural areas is characterized by features typical for a transitive system, such as instability of motivations, unpredictability of results, detachment from solving social problems of rural areas, are substantiated. The purpose of the article is to characterize the theoretical concepts of the analysis of the principles of managing the organizational-institutional and resource potential of social enterprises in the development of rural areas.

Key words: resource potential, rural areas, social enterprises, management, institutions.

потенціалом цих суб'єктів даного сектору підприємництва. Актуальне відзначення цього чинника відповідає об'єктивній доцільності ефективної організації підприємницького процесу, побудови дієвого ринково орієнтованого механізму господарювання в секторі соціально-економічного розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здійснюючи пошук раціональних способів, механізмів досягнення виробничих, господарських та загальносуспільних цілей, людство завжди прагне удосконалення матеріальних основ цивілізації, що також визначено за підприємництвом. Логічну схему еволюції підприємницького процесу, категорійно-понятійного апарату формують дефініції: підприємець (суб'єкт господарювання); підприємництво (організаційно-господарське новаторство);

підприємницька діяльність (господарювання із застосуванням інновацій з метою отримання прибутку) [1, с. 115]; підприємницька ідея (інтелектуальний формат). Тому, консолідуючи змістовну конструкцію зазначеного, доцільно вести мову про економічне (класичне) і соціальне (специфічне) підприємництво, підприємство як суб'єкт господарювання.

На сьогодні сформульовані різносторонні представлення думок про соціальність господарської діяльності підприємництва, що дає нам підстави чітко заявити про істинну важливість ролі соціальних підприємств. Загалом же методичне розпізнання функціональних, організаційних та кваліфікаційних характеристик соціального підприємництва як інноваційного чинника розвитку сучасного суспільства базується на визначеннях класичної теорії підприємництва, суспільного розвитку і соціальної економіки.

На теперішній час, підприємницьке господарювання у розвитку сільських територій [1–14] розглядається науковцями з пріоритетних позицій: капіталізації економічних ресурсів; створення ефективних формувань; механізмів забезпечення вищої доданої вартості тощо. Для перспективного розвитку економіки, наприклад сільських територій, потрібно стимулювати збалансування економічних і соціальних інтересів – у цьому дослідники [1–14] вбачають виключну роль підприємництва.

Дослідження управління організаційно-інституційним та ресурсним потенціалом соціальних підприємств у розвитку сільських територій є надзвичайно динамічними, про що свідчить активізація наукового дискурсу. До того ж, соціальне підприємство виникло як наслідок зростання добробуту людей, з розумінням необхідності пов'язати економічний (фінансовий) потенціал із соціальним. Культивуючи ідею соціальної відповідальності, соціальної спрямованості бізнесу, науковці і практики довели життєздатність організацій соціального підприємництва [1–14]. Що стосується ресурсного потенціалу, то він за твердженням Л.О. Кустріч, є не тільки ресурсом, а і вкладеною в них можливістю планомірного функціонування підприємства, та який виражається в результатах його діяльності [2, с. 158]. У той же час, ресурси, які перебувають у взаємозв'язку і взаємозалежності можуть бути використані у різних напрямках, які необхідні для ефективного управління ними [2, с. 158].

Організація ресурсного потенціалу соціальних підприємств повинна включати: планування процесу забезпечення ресурсним потенціалом підприємств; інвестиційне забезпечення; застосування інноваційних технологій; удосконалення фінансово-кредитної інфраструктури; урахування витрат на оновлення, технічне обслуговування

та ремонт техніки; інтенсифікацію виробничих процесів [3, с. 266–270]. Як зазначає В. Назарук, оцінюючи опитування соціальних підприємств, головним їх ресурсом він виділив знання і освіту (тобто традиційне навчання бізнесу, зокрема із маркетингу, продажів, логістики та фінансового планування), яка їм бракує для розвитку свого бізнесу, а не кошти [4]. Потребуваність аналізу потенціалу соціального підприємства кваліфікується тим, що під час стратегічного планування саме потенціал окреслює прийнятні варіанти стратегії підприємства; а стратегічне управління націлено на розвиток його потенціалу задля забезпечення можливостей адаптації підприємства в мінливому зовнішньому середовищі [5, с. 99]. Що стосується принципів управління ресурсами соціальних підприємств, то вони повинні включати вироблення і прийняття рішень на таких принципах як: передбачення, запобігання системних і ситуаційних підходів [2, с. 159].

Таким чином, констатуємо, що актуальність проблеми пізнання засад розвитку соціальних підприємств відповідає сучасним тенденціям розвитку агроекономічної науки, проте питання управління організаційно-інституційним та ресурсним потенціалом соціальних підприємств у розвитку сільських територій потребує розроблення теоретичного концепту аналізу причинно-наслідкових зв'язків.

Постановка завдання. Мета статті є охарактеризувати теоретичний концепт аналізу засад управління організаційно-інституційним та ресурсним потенціалом соціальних підприємств у розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємці є суб'єктами соціального, економічного і господарського, загалом ринкового процесу, які: беруть на себе зобов'язання з виконання місії виробництва продукту, надання послуг; вступають у договірні відносини зі здійснення господарських ринкових трансакцій; несуть відповідальність, діючи при цьому в умовах підприємницького ризику; спрямовують свою діяльність на досягнення цілей, які, на їхню думку, мали б призводити до отримання підприємницького прибутку тощо. Як суб'єкти підприємці відзначаються ініціативністю організаційно-управлінської поведінки, креативністю рішень, застосуванням інноваційних підходів до вирішення господарських питань в рамках досягнення конкурентоспроможності, збалансування ресурсного потенціалу.

Теоретико-методологічні засади соціальної та економічної соціалізації підприємництва, яку провадять на сільських територіях, базуються на загальному переконанні про зв'язок соціального і економічного начала через механізм суспільного, ринкового, ресурсного, ідеологічного транзиту мотивів індивіда забезпечити кращі умови

власного існування. У сільському секторі, окрім цих двох начал, прямо відслідковується природне начало, адже цей сектор є середовищем, у якому створюються матеріальні блага, функціонують підприємства.

Функціональні характеристики соціальних підприємств відповідають його значимості як способу організації процесу і безпосередньо діяльності за методологічною кваліфікацією як організаційної форми «бізнесу з людським обличчям» [6]; способу формування соціального капіталу [7, с. 91]; виконання функцій соціальної діяльності [8, с. 88]; інструмент вирішення соціальних проблем [9, с. 87]. Природно, що соціальна підприємницька функція, в класичному розумінні, означає роль, спрямованість суб'єкта господарювання на реалізацію заходів виконання соціальної місії, але на підприємницьких засадах, а діяльність – це конкретні дії, практики з реалізації соціальних підприємницьких ініціатив. Методична відмінність соціального підприємництва від класичного полягає саме у визначенні першого як системи підприємницьких заходів із здійснення соціальної місії. У чистому вигляді соціальне підприємництво методично трактують як неприбуткову, безкорисливу діяльність, але прибутковість не виключається. Умовою вважати таке підприємство соціальним є факти реінвестування прибутку власне у соціальну діяльність самого підприємства. Між соціальним підприємством, підприємством і наприклад соціальною функцією, діяльністю підприємства грані дуже тонкі, тому зазвичай критерії соціальності мають бути визначені законодавчо.

У практиці соціальні підприємства виконують місію із забезпечення соціальної ефективності бізнесу і ця ефективність для суспільства на порядок більш значима за економічну та більш складна у досягненні. Методично така позиція відповідає переконанню у тому, що масове соціальне підприємництво можливе зазвичай в умовах господарської системи, яка сформувала стійку модель масового задоволення потреб населення.

В Україні проблема соціального підприємництва відповідно до статусу суб'єктів за організаційною формою законодавчо не врегульована. Підприємництво інституціоналізоване як в організаційно-правових формах підприємств [3, с. 247], [10, с. 60], так і функціонально – залежно від характеристик соціального капіталу [11, с. 6–7]. Соціальне підприємництво як інституційна модель реалізації соціального капіталу включає співпрацю, партнерство, кооперацію чи практичну взаємодію людей у конкретних напрямках соціально-економічного розвитку жителів територіальної громади [12, с. 50]. У практичному сенсі соціальне підприємництво сформувалося виходячи з мотивацій до створення інституційних механізмів

сприяння соціальному добробуту, розвитку новаторства заради отримання прибутку та соціальному прогресу. Також – це інституційна модель реалізації соціального капіталу сільських територіальних громад, що локалізує особливі підприємницькі спроможності.

Соціальне підприємництво, як видно з практики досвіду розвинених країн, є ефективним механізмом делегування державою повноважень у сфері соціальної роботи. Створивши організаційно-економічні умови для реалізації приватної соціальної ініціативи на підприємницьких засадах, держава може сподіватися на значну економію бюджетних видатків. Соціальні підприємства є структурами із належним їм ресурсним потенціалом, які в ринковому середовищі проводять діяльність на підприємницьких засадах, але на неприбутковій основі.

Соціальне підприємництво – продукт еволюції процесу взаємодії продуктивних сил і розвитку виробничих відносин, критеріїв організації співіснування держави, суспільства, а також поведінки людини в рамках соціуму й усвідомлення людством критеріїв самозбереження, необхідності визначення розумних меж інноваційного зростання. Соціальні підприємства або організації, підприємці вирішують довгострокові цілі глобального масштабу заради вигоди спроектованої на майбутнє [13, с. 4].

Ресурсне забезпечення соціальних підприємств є важливим елементом виробничого процесу, без якого не може відбуватися технологічний поступ. Оскільки з кожним роком все більший обсяг робіт виконується з використанням новітніх технологій, модернізації виробничих процесів та появи нових видів техніки, що дозволяє значно зменшити фінансові видатки та скоротити затрати праці. Зміна умов функціонування соціального підприємства може і впливати на ефективність оцінки їх потенціалу.

Усі фактори характеризують соціальне підприємство як діяльність підприємства, організації або ж окремого бізнесмена, яка проходить в рамках мотивацій втілення інноваційної ідеї за обраним напрямом вирішення визначених проблем [14, с. 18–19]. У соціальному підприємстві як інноваційній формі організації бізнесу, учасники такого проекту завжди стоять перед необхідністю вирішення проблеми ефективності на засадах неприбутковості, підприємницького альтруїзму. І в цьому сутність явища соціального підприємства, яке потрібно вважати похідним від класичної моделі підприємництва, у якій пріоритетом є отримання прибутку – забезпечення перевищення вигод над витратами.

Висновки. Управління організаційно-інституційним та ресурсним потенціалом соціальних підприємств, які провадять свою діяльність

на сільських територіях потрібно розглядати у фокусі особливостей сільського розвитку, Підприємницька діяльність на сільських територіях, характеризується типовими для транзитивної системи ознаками, такими як нестійкість мотивацій, непрогнозованість результатів, відстороненість від вирішення соціальних проблем сільських територій. Загальносуспільне ж позиціонування функцій соціального підприємства все ще трактується за статусом суб'єкта, який повинен забезпечити загальний добробут з наданням громаді необмежених преференцій. Основний мотив появи соціального підприємства – це суспільний запит на соціально спрямовані підприємницькі структури. Сільськогосподарські підприємства вже не беруть на себе відповідальність за соціальну сферу, хоча практика показала, що вони залишаються селозберігаючими.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шпикуляк О.Г., Мазур Г.Ф. Соціальний капітал у розвитку сільських територій та підприємництва. *Зб. мат. Всеукр. наук.-практ. конф. «Менеджмент XXI сторіччя»*. Редколегія: Калетнік Г.М., Мазур А.Г. та ін. Вінниця: ВНАУ, 2014. С. 114–118.
2. Кустрич Л.О. Управління соціально-економічною ефективністю використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 16, Ч. 1. С. 157–161.
3. Шеленко Д.І. Організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств в економічному вимірі. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2019. 476 с.
4. Назарук В. Головний ресурс соціального підприємця. Сайт NV New voice. URL: <http://surl.li/lmeff> (дата звернення: 20.07.2023).
5. Потрашкова Л.В. Потенціал соціально відповідального підприємства: концепція та моделі: монографія [Електронний ресурс]. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. 309 с. URL: <http://surl.li/lmedx> (дата звернення: 18.07.2023).
6. Бізнес з людським обличчям: що таке соціальне підприємство та як це працює на Закарпатті. URL: <http://surl.li/lmeej> (дата звернення: 28.07.2023).
7. Горін Н.О. Соціально-технологічна парадигма підприємництва. *Український соціум*. 2015. № 3 (54). С. 86–95. URL: <http://surl.li/lmeep>
8. Дюк А.А. Соціальне підприємство як інноваційна форма організації бізнесу. *Modern Economics*. 2019. № 17 (2019). С. 86–93.
9. Школяр М.В. Соціальне підприємство як інструмент вирішення соціальних проблем. *Науковий вісник НЛТУ України. Серія економічна*. 2017. Вип. 27(2). С. 85–89.
10. Баланюк І.Ф., Козак І.І., Шеленко Д.І. Формування внутрішнього економічного механізму розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. № 5. 2019. С. 59–67.
11. Шпикуляк О.Г. Інституційні особливості розвитку підприємництва та соціального капіталу в аграрній сфері. *Агросвіт*. 2008. № 11. С. 4–10.
12. Шеленко Д.І., Баланюк І.Ф., Баланюк В.С. Соціальний капітал у розвитку соціального підприємництва. *Економіка АПК*. 2021. № 11. С. 44–53.
13. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Розгон А.В. Інституційні особливості розвитку і регулювання аграрного підприємництва. *Збірник наукових праць Вінницького державного аграрного університету, серія «Економічні науки»*. 2010. № 3. С. 3–12.
14. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Рябоконт В.П. та ін. Формування соціального капіталу в інституційному механізмі аграрного ринку. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 86 с.

REFERENCES:

1. Shpykuliak O.H., Mazur G.F. (2014) Sotsialnyi kapital u rozvytku silskykh terytorii ta pidpriemnytstva [Social capital in the development of rural areas and entrepreneurship]. "Management of the XXI century". Coll. mate. All-Ukrainian science and practice conf. Editorial board: Kaletnik G.M., Mazur A.G. etc. Vinnytsia: VNAU, pp. 114–118. (in Ukrainian)
2. Kustrich L.O. (2017) Upravlinnia sotsialno-ekonomichnoiu efektyvnistiu vykorystannia resursnoho potentsialu silskohospodarskykh pidpriemstv [Management of the socio-economic efficiency of the use of the resource potential of agricultural enterprises]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and the world economy*. Vol. 16, Part 1, pp. 157–161. (in Ukrainian)
3. Shelenko D.I. (2019) *Orhanizatsiino-pravovi formy silskohospodarskykh pidpriemstv v ekonomichnomu vymiri*. Organizational and legal forms of agricultural enterprises in the economic dimension. Ivano-Frankivsk: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. (in Ukrainian)
4. Nazaruk V. Holovnyi resurs sotsialnoho pidpriemtsia [The main resource of a social entrepreneur]. NV New voice website. Available at: <http://surl.li/lmeff> (accessed August 20, 2023).
5. Potrashkova L.V. (2018) Potential of a socially responsible enterprise: concept and models: monograph [Electronic resource]. Kharkiv: HNEU named after S. Kuznetsa, Available at: <http://surl.li/lmedx> (accessed July 28, 2023).
6. Biznes z liudskym oblychchiam: shcho take sotsialne pidpriemnytstvo ta yak tse pratsiue na Zakarpatti. [Business with a human face: what is social entrepreneurship and how it works in Transcarpathia]. Available at: <http://surl.li/lmeej> (accessed July 02, 2023). (in Ukrainian)
7. Horin N.O. (2015) Sotsialno-tekhnolohichna paradyhma pidpriemnytstva [Socio-technological paradigm of entrepreneurship]. *Ukrainian society*. No. 3 (54). pp. 86–95. Available at: <http://surl.li/lmeep> (accessed August 29, 2023).
8. Duke A.A. (2019) Sotsialne pidpriemnytstvo yak innovatsiina forma orhanizatsii biznesu [Social entrepreneurship as an innovative form of business organization]. *Modern Economics*. No. 17. pp. 86–93. (in Ukrainian)

9. Shkoliar M.V. (2017) Sotsialne pidpriemnytstvo yak instrument vyrishennia sotsialnykh problem [Social entrepreneurship as a tool for solving social problems]. Scientific bulletin of NLTU of Ukraine. *The series is economical*. Is. 27(2), pp. 85–89. (in Ukrainian)

10. Balanyuk I.F., Kozak I.I., Shelenko D.I. (2019) *Formuvannia vnutrishnoho ekonomichnoho mekhanizmu rozvytku orhanizatsiino-pravovykh form silskohospodarskykh pidpriemstv* [Formation of the internal economic mechanism for the development of organizational and legal forms of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK*. No. 5, pp. 59–67. (in Ukrainian)

11. Shpykuliak O.H. (2008) Instytuttsialni osoblyvosti rozvytku pidpriemnytstva ta sotsialnoho kapitalu v ahrarnii sferi [Institutional features of the development of entrepreneurship and social capital in the agrarian sphere]. *Agrosvit*. No. 11. pp. 4–10. (in Ukrainian)

12. Shelenko D.I., Balaniuk I.F., Balaniuk V.S. (2021) Sotsialnyi kapital u rozvytku sotsialnoho pidpriemnytstva [Social capital in the development of social entrepreneurship]. *Ekonomika APK*. No. 11, pp. 44–53. (in Ukrainian)

13. Malik M.Y., Shpykuliak O.H., Rozgon A.V. (2010) Instytuttsionalni osoblyvosti rozvytku i rehuliuвання ahrarnoho pidpriemnytstva [Institutional features of development and regulation of agrarian entrepreneurship]. *Collection of scientific works of Vinnytsia State Agrarian University, series "Economic Sciences"*. No. 3, pp. 3–12. (in Ukrainian)

14. Malik M.Y., Shpykuliak O.H., Ryabokon V.P. etc. (2017) *Formuvannia sotsialnoho kapitalu v instytuttsiinomu mekhanizmi ahrarnoho rynku* [Formation of social capital in the institutional mechanism of the agricultural market]. K.: NNC "IAE". (in Ukrainian)